

ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ
ՆԱՄԱՆՍԱՐԱՆ

ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏ

ԵՊՆ ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏԻ ՊՐՈՖԵՍՈՐԱԴԱՍԱԽՈՍԱԿԱՆ ԿԱԶՄԻ ԳԻՏԱԺՈՂՈՎԻ ՆՅՈՒԹԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

ՆՎԻՐՎՈՒՄ Է
ՆՆ ԱՆԿԱԽՈՒԹՅԱՆ
25-ԱՄՅԱԿԻՆ

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ԵՊՀ ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏԻ
ՊՐՈՖԵՍՈՐԱԴԱՍԱԽՈՍԱԿԱՆ ԿԱԶՄԻ
ԳԻՏԱԺՈՂՈՎԻ ՆՅՈՒԹԵՐԻ
ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

ՆՎԻՐՎՈՒՄ Է
ՀՀ ԱՆԿԱԽՈՒԹՅԱՆ 25-ԱՄՅԱԿԻՆ

Երևան
ԵՊՀ հրատարակչություն
2017

ՀՏԴ 340:06
ԳՄԴ 67
Ե 813

*Հրատարակության և երաշխավորել
ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի խորհուրդը*

Գլխավոր խմբագիր՝

**իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր,
ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս Գ. Ս. Ղազինյան**

Գլխավոր խմբագրի տեղակալներ՝

**իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Ա. Մ. Հայկյանց
իրավ. գիտ. թեկնածու, դոցենտ Կ. Ա. Գևորգյան**

Խմբագրակազմ՝

**իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Ա. Հ. Գաբուզյան
իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Ս. Ա. Դիրանդյան
իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Ա. Գ. Վաղարշյան
իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Գ. Բ. Դանիելյան
իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Վ.Վ. Ստեփանյան
իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Վ. Դ. Ավետիսյան
իրավ. գիտ. թեկնածու, դոցենտ Ս. Գ. Մեղրյան**

Ե 813 ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի պրոֆեսորադասախոսական կազմի գիտաժողովի նյութերի ժողովածու/ ԵՊՀ; Գլխ. խմբ.՝ Գ. Ս. Ղազինյան. –Եր., ԵՊՀ, 2017, 534 էջ:

Ժողովածուն ամփոփում է ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետում 2016 թ. դեկտեմբերի 8-ին տեղի ունեցած գիտաժողովի նյութերը՝ նվիրված ՀՀ Սահմանադրությունն ընդունելու 20-ամյակին:

Այն ընդգրկում է իրավունքի գրեթե բոլոր ճյուղերի վերաբերյալ գիտական աշխատանքներ, որոնք աչքի են ընկնում բարձրացված հարցերի արդիանակությամբ, տեսական խոր վերլուծություններով և գործնական նշանակությամբ: Ժողովածուի մեջ տեղ են գտել ինչպես ճանաչված գիտնականների, այնպես էլ երիտասարդ դասախոսների ու ասպիրանտների աշխատանքները: Կարող է օգտակար լինել իրավաբան տեսաբաններին, իրավաստեղծ և իրավակիրառ մարմինների ներկայացուցիչներին, իրավունքի տարբեր հարցերով հետաքրքրվողներին:

ՀՏԴ 340:06
ԳՄԴ 67

ISBN 978-5-8084-2208-7

© ԵՊՀ հրատ., 2017
© Հեղ. խումբ, 2017

ԳԱՂՏՆԻ ԵՂԱՆԱԿՈՎ ԿԱՏԱՐՎԱԾ
ՁԱՅՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԵՎ ՏԵՍԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԹՈՒՅԼԱՏՐԵԼԻՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ
ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Վահագն Գրիգորյան

ԵՂՁ քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի ասիստենտ

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի¹ 56-րդ հոդվածի համաձայն՝ իրեղեն ապացույցներ են այն առարկաները, որոնք իրենց արտաքին տեսքով, ներքին հատկություններով, գտնվելու վայրով կամ այլ հատկանիշներով կարող են գործի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքների հաստատման միջոց դառնալ: **Իրեղեն ապացույցներ են նաև լուսանկարները (լուսաժապավենները), ձայնագրություններն ու տեսագրությունները:**

Օրենսգիրքը, լուսանկարները ձայնագրությունները և տեսագրությունները դասելով իրեղեն ապացույցների շարքին, այդուհանդերձ հստակ պատասխան չի տալիս նշված ապացույցների թույլատրելիությանն առնչվող մի շարք հարցերի:

Մասնավորապես, ներկայումս գործնականում բազում վեճերի տեղիք է տալիս այն հարցադրումը, թե արդյոք ձայնագրությունը/տեսագրությունը կարող է համարվել թույլատրելի ապացույց, եթե այն կատարվել է գաղտնի (առանց ձայնագրվողի/տեսագրվողի իմացության և համաձայնության):

Օրենսգիրքը սահմանում է ապացույցների թույլատրելիության հետևյալ կանոնները.

- գործի հանգամանքները, որոնք, օրենքի կամ այլ իրավական ակտերի համաձայն, պետք է հաստատվեն միայն որոշակի ապացույցներով, չեն կարող հաստատվել այլ ապացույցներով (Օրենսգրքի 51-րդ հոդվածի 1-ին մաս),

- օրենքի խախտմամբ ձեռք բերված ապացույցներն իրավաբա-

¹ *Սյունիք*՝ Օրենսգիրք:

նական ուժ չունեն և չեն կարող դրվել դատարանի վճռի հիմքում (Օրենսգրքի 47-րդ հոդվածի 2-րդ մաս),

- ապացույցն անթույլատրելի ճանաչելու դեպքում դատարանն իր վճռում պետք է հղում կատարի այն իրավանորմերին, որոնց հիման վրա ապացույցը ճանաչվել է անթույլատրելի (Օրենսգրքի 132-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 5-րդ կետի «ա» ենթակետ):

Ապացույցների թույլատրելիության ընդհանուր կանոնից բխում է, որ բացի Օրենսգրքի 47-րդ հոդվածով նախատեսված ապացուցման միջոցներից, դատարանն իրավունք չունի կիրառելու այլ ապացույցներ, իսկ Օրենսգրքի 51-րդ հոդվածը կարգավորում է այն հարցը, թե նշված ապացուցման միջոցներից որի կիրառումն է թույլատրում կոնկրետ իրավահարաբերությունը, գործարքը կամ իրավաբանական փաստը հաստատելիս. այդ հարցը լուծվում է նյութական իրավունքի նորմերով¹:

Որոշակի ապացույցների օգտագործման արգելքն ամրագրված է նաև ՀՀ Սահմանադրության մեջ: Ընդ որում, եթե ՀՀ Սահմանադրության՝ նախկինում գործող խմբագրությունն արգելում էր օրենքի խախտմամբ ձեռք բերված ապացույցների օգտագործումը (հոդված 22), ապա ներկայիս խմբագրությունն արգելում է հիմնական իրավունքների խախտմամբ ձեռք բերված կամ արդար դատաքննության իրավունքը խաթարող ապացույցի օգտագործումը (հոդված 63, 3-րդ մաս):

Ապացույցների թույլատրելիության հետ կապված խնդիրներին անդրադարձել է նաև ՀՀ վճռաբեկ դատարանը: Մասնավորապես, անդրադառնալով ապացույցի թույլատրելիության՝ Օրենսգրքի 51-րդ հոդվածով ամրագրված կանոնին, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ դատարանը վերոնշյալ հոդվածը կիրառելիս պետք է ցույց տա, թե որ հոդվածով է արգելված ապացույցի նման տեսակով նման փաստի

¹ *Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի որոշումը՝ թիվ ԱՎԴ/0412/02/13 քաղաքացիական գործով:*

հաստատումը¹: Նման արգելք սահմանված չլինելու դեպքում գործի հանգամանքները կարող են հաստատվել Օրենսգրքի 47-րդ հոդվածով նախատեսված ապացույցների բոլոր տեսակներով²: Թիվ ԱՎԴ/0412/02/13 քաղաքացիական գործով կայացված որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն ամրագրել է, որ ապացույցների վերաբերելիության կանոնը կիրառելիս դատարանը ղեկավարվում է իր ներքին համոզմամբ, իսկ թույլատրելիության կանոնը կիրառելիս՝ միայն օրենքով, որը մի շարք դեպքերում ուղղակիորեն արգելում է օգտվել այս կամ այն ապացուցման միջոցից³:

Թիվ ԵԿԴ/2593/02/10 գործով կայացված որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, զարգացնելով իր կողմից նախկինում արտահայտված իրավական դիրքորոշումը, ամրագրել է, որ յուրաքանչյուր դեպքում որևէ ապացույցի թույլատրելիության հարցը լուծելիս դատարանները պետք է ղեկավարվեն հետևյալ կանոններով.

1) Գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող հանգամանքների առկայությունը կամ բացակայությունը կարող է հաստատվել բացառապես օրենքով նախատեսված ապացույցներով (գրավոր և իրեղեն ապացույցներով, փորձագետների եզրակացություններով, վկաների և գործին մասնակցող անձանց ցուցմունքներով):

2) Օրենքի խախտմամբ ձեռք բերված ապացույցներն իրավաբանական ուժ չունեն և չեն կարող դրվել դատարանի վճռի հիմքում: Այս կանոնը ենթադրում է ապացույցի դատավարական ձևի համապատասխանությունն օրենքի պահանջներին՝ աղբյուրի, ստացման եղանակի, պայմանների, ինչպես նաև ապացույցի ձևակերպման տեսանկյունից: Ընդ որում, վերոնշյալ կանոնի համատեքստում ապացույցի թույլատրելիությունը պետք է դիտարկվի ոչ միայն դատավա-

¹ Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի որոշումը՝ թիվ ԱՎԴ/0235/02/10 քաղաքացիական գործով:

² Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի որոշումը՝ թիվ ՄԴ/0111/02/13 քաղաքացիական գործով:

³ Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի որոշումը՝ թիվ ԱՎԴ/0412/02/13 քաղաքացիական գործով:

րական, այլ նաև նյութաիրավական օրենսդրության նորմերը պահպանված լինելու առումով:

3) Գործի հանգամանքները, որոնք, օրենքի կամ այլ իրավական ակտերի համաձայն, պետք է հաստատվեն միայն որոշակի ապացույցներով, չեն կարող հաստատվել այլ ապացույցներով: Այն դեպքերում, երբ օրենքում կամ իրավական ակտում ուղղակիորեն նշված չէ այն ապացույցը, որով թույլատրվում է հաստատել այս կամ այն փաստը, ապա վերջինս կարող է հաստատվել ցանկացած ապացույցով: Ապացույցների թույլատրելիության նշված կանոնի մասնավոր դրսևորումներից է նաև այս կամ այն ապացույցի օգտագործման արգելքը, որը նշանակում է, որ ի հավաստում գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող որևէ հանգամանքի, չի կարող ներկայացվել որևէ կոնկրետ ապացույց, եթե նյութական օրենսդրությունն արգելում է դրա օգտագործումը¹:

Շարադրվածը հաշվի առնելով՝ գտնում ենք, որ գաղտնի եղանակով (առանց ձայնագրվողի/տեսագրվողի իմացության և համաձայնության) կատարված ձայնագրությունների/տեսագրությունների թույլատրելիությունը պարզելու համար անհրաժեշտ է պատասխանել հետևյալ հարցադրումներին.

1) արդյո՞ք ՀՀ օրենսդրությունը սահմանում է «գաղտնի» ձայնագրությունները/տեսագրությունները որպես ապացույց օգտագործելու ընդհանրական արգելք,

2) արդյո՞ք ՀՀ օրենսդրությունը սահմանում է «գաղտնի» ձայնագրությունները/տեսագրությունները որոշակի իրավիճակներում որպես ապացույց օգտագործելու արգելք,

3) արդյո՞ք «գաղտնի» ձայնագրություն/տեսագրություն կատարելը հանդիսանում է օրենքի խախտում,

4) արդյո՞ք «գաղտնի» ձայնագրություն/տեսագրությունը հանդիսանում է Օրենսգրքով նախատեսված ապացուցման միջոց,

5) արդյո՞ք «գաղտնի» ձայնագրություն/տեսագրություն կատար-

¹ Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի որոշումը թիվ ԵԿԴ/2593/02/10 քաղաքացիական գործով:

րելը խախտում է ձայնագրված/տեսագրված անձի հիմնական իրավունքները կամ դրանցից որևէ մեկը,

6) արդյո՞ք «գաղտնի» ձայնագրություն/տեսագրություն կատարելը խախտում է ձայնագրված/տեսագրված անձի՝ արդար դատաքնության իրավունքը:

1) Արդյո՞ք ՀՀ օրենսդրությունը սահմանում է «գաղտնի» ձայնագրությունները/տեսագրությունները քաղաքացիական դատավարությունում որպես ապացույց օգտագործելու ընդհանրական արգելք:

ՀՀ իրավական տեղեկատվական համակարգում (www.arlis.am ինտերնետային կայքում) կատարված որոնումները ցույց են տալիս, որ ՀՀ-ում գործող որևէ իրավական ակտ չի նախատեսում «գաղտնի» եղանակով կատարված ձայնագրությունները և տեսագրությունները քաղաքացիական դատավարությունում որպես ապացույց օգտագործելու ընդհանրական արգելք: Ընդ որում, որոնվել և ուսումնասիրվել են բոլոր այն իրավական ակտերը, որոնք պարունակում են «ձայնագրություն», «տեսագրություն» կամ «տեսաձայնագրություն» բառերից որևէ մեկը:

Կատարված ուսումնասիրությունը հիմք է տալիս եզրակացնելու, որ **ՀՀ օրենսդրության մաս կազմող որևէ իրավական ակտ չի սահմանում «գաղտնի» ձայնագրությունները/տեսագրությունները քաղաքացիական դատավարությունում որպես ապացույց օգտագործելու ընդհանրական արգելք:**

2) Արդյո՞ք ՀՀ օրենսդրությունը սահմանում է «գաղտնի» ձայնագրությունները/տեսագրությունները որոշակի իրավիճակներում քաղաքացիական դատավարությունում որպես ապացույց օգտագործելու արգելք:

Այս հարցադրմանը պատասխանելու համար մեր կողմից կրկին ուսումնասիրվել է ՀՀ իրավական տեղեկատվական համակարգի ինտերնետային կայքը: Ընդ որում, հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ Օրենսգիրքը ձայնագրությունները և տեսագրությունները դատում է իրեղեն ապացույցների շարքին, առաջադրված հարցադրմանը պատասխանելու համար որոնվել և ուսումնասիրվել են բոլոր այն ի-

րավական ակտերը, որոնք պարունակում են «ձայնագրություն», «տեսագրություն», «տեսաձայնագրություն» բառերը և «իրեղեն ապացույց» բառակապակցությունը:

Ուսումնասիրությունը ցույց է տվել, որ «գաղտնի» եղանակով կատարված տեսագրությունները և ձայնագրությունները քաղաքացիական դատավարությունում որպես ապացույց օգտագործելու մասնավոր արգելքներ ևս առկա չեն:

Համեմատության համար նշենք, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրքը մի շարք դեպքերում քաղաքացիական դատավարության կողմերին զրկում է վկայի ցուցմունքները որպես ապացույց օգտագործելու հնարավորությունից, սակայն ձայնագրությունների, տեսագրությունների (այդ թվում՝ «գաղտնի») և իրեղեն ապացույցների օգտագործման համար նման օրենսդրական արգելքներ ներկայումս առկա չեն:

Միննույն ժամանակ, Օրենսգիրքը սահմանում է, որ գործի հանգամանքները, որոնք, օրենքի կամ այլ իրավական ակտերի համաձայն, պետք է հաստատվեն միայն որոշակի ապացույցներով, չեն կարող հաստատվել այլ ապացույցներով (Օրենսգրքի 51-րդ հոդվածի 1-ին մաս):

Հետևաբար, ձայնագրությունների և տեսագրությունների (այդ թվում նաև՝ «գաղտնի» եղանակով կատարված) օգտագործման մասնավոր արգելք կարելի է համարել այն դեպքը, երբ օրենքը սահմանում է այն միակ թույլատրելի ապացույցը, որով թույլատրվում է հաստատել այս կամ այն փաստը, և այդ միակ թույլատրելի ապացույցը ձայնագրությունը/տեսագրությունը (իրեղեն ապացույցը) չէ: Սյդպիսի դեպքերում պետք է ղեկավարվել միակ ապացույցի թույլատրելիության կանոնով:

Հետևաբար, կարելի է եզրահանգել, որ *«գաղտնի» եղանակով կատարված ձայնագրությունները/տեսագրությունները քաղաքացիական դատավարությունում որպես ապացույց օգտագործելու մասնավոր արգելք կարելի է դիտարկել այն դեպքը, երբ օրենքը սահմանում է այն միակ թույլատրելի ապացույցը, որով կարելի է հաստատել այս կամ այն փաստը, և այդ միակ թույլատրելի ապա-*

ցույցը ձայնագրությունը/տեսագրությունը (իրեղեն ապացույցը) չէ:

3) Արդյո՞ք «գաղտնի» եղանակով ձայնագրություն կամ տեսագրություն կատարելը հանդիսանում է օրենքի խախտում: Նշված հարցադրման պատասխանն էական նշանակություն ունի այնքանով, որ Օրենսգիրքն արգելում է օրենքի խախտմամբ ձեռք բերված ապացույցի օգտագործումը: Այսինքն, եթե որևէ գործողություն հանդիսանում է օրենքի խախտում, ապա նման գործողության արդյունքում ստացված ապացույցը չի կարող համարվել թույլատրելի: Մակայն պետք է նշել, որ այս կանոնը բացարձակ չէ: ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր թիվ ԵԿԴ/2593/02/10 որոշմամբ ամրագրել է, որ գրավոր ապացույցի համապատասխանությունը տվյալ տեսակի փաստաթղթերին ներկայացվող պահանջներին (կազմման, բովանդակության առումով) կանխորոշում է այդ ապացույցի արժանահավատությունը, այլ ոչ թե թույլատրելիությունը: Այսինքն, եթե գրավոր ապացույցը ձևի կամ բովանդակության տեսանկյունից չի համապատասխանում օրենքով նախատեսված պահանջներին (օրինակ՝ խախտվել է տվյալ գրավոր ապացույցի կազմման՝ օրենքով սահմանված կարգը), ապա այն ոչ թե անթույլատրելի է, այլ՝ կարող է դիտարկվել որպես անարժանահավատ¹:

Ամեն դեպքում ո՛չ ՀՀ քրեական օրենսգիրքը, ո՛չ Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգիրքը, ո՛չ էլ որևէ այլ օրենք չեն սահմանում, որ «գաղտնի» ձայնագրություն կամ տեսագրություն կատարելն **ինքնին** հանդիսանում է օրենքի խախտում կամ հակաիրավական արարք:

Հետևաբար, «գաղտնի» եղանակով ձայնագրության կամ տեսագրության կատարումն ինքնին չի հանդիսանում օրենքի խախտում:

4) Արդյո՞ք «գաղտնի» ձայնագրությունը/տեսագրությունը հանդիսանում է Օրենսգրքով նախատեսված ապացուցման միջոց: Այս կապակցությամբ պետք է նշել, որ Օրենսգրքի 47-րդ հոդվածի 1-ին

¹ Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի որոշումը թիվ ԵԿԴ/2593/02/10 քաղաքացիական գործով:

մասը սահմանում է, որ իրեղեն ապացույցը հանդիսանում է ապացուցման միջոց: Օրենսգրքի 56-րդ հոդվածը սահմանում է, որ ձայնագրություններն ու տեսագրությունները հանդիսանում են իրեղեն ապացույցներ: Ընդ որում, «գաղտնի» ձայնագրությունների և տեսագրությունների մասով Օրենսգիրքը որևէ վերապահում չի նախատեսում: Հետևաբար, կարելի է եզրահանգել, որ **«գաղտնի» եղանակով կատարված ձայնագրությունը/տեսագրությունը նույնպես հանդիսանում է Օրենսգրքով նախատեսված ապացուցման միջոց:**

5) Արդյո՞ք «գաղտնի» եղանակով ձայնագրություն/տեսագրություն կատարելը խախտում է ձայնագրված/տեսագրված անձի հիմնական իրավունքները կամ դրանցից որևէ մեկը:

Նախ պետք է նշել, որ, հակառակ հասարակության մեջ լայն տարածում գտած պատկերացման, ո՛չ ՀՀ Սահմանադրությունը, ո՛չ էլ ՀՀ օրենսդրության մաս կազմող որևէ իրավական ակտ **չեն սահմանում, որ անձն ունի առանց իր գիտության և համաձայնության չձայնագրվելու/չտեսագրվելու իրավունք:** Առանց իր համաձայնության չձայնագրվելու/չտեսագրվելու իրավունքն առանձին վերցրած որևէ օրենքով նախատեսված չէ և, հետևաբար, նման իրավունք առանձին վերցրած գոյություն չունի: Ինչ վերաբերում է հակառակի մասին պնդումներին, ապա դրանք ունեն ոչ այնքան իրավական, որքան՝ հոգեբանական և բարոյա-էթիկական բնույթ:

«Առանց իր համաձայնության չձայնագրվելու/չտեսագրվելու» իրավունքը պետք է դիտարկել ոչ թե առանձին վերցրած, այլ՝ միայն ՀՀ Սահմանադրությամբ ամրագրված հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության համատեքստում:

ՀՀ Սահմանադրության 2-րդ գլխի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ անձի հիմնական իրավունքներ են համարվում՝ արժանապատվությունը, կյանքի իրավունքը, ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիության իրավունքը, խոշտանգման, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի արգելքը, անձնական ազատությունը, օրենքի առջև ընդհանուր հավասարությունը, խտրականության արգելքը, կանանց և տղամարդկանց իրավահավասարությունը, մասնավոր և ընտանեկան կյանքի, պատվի ու բարի համ-

բավի անձեռնմխելիությունը, բնակարանի անձեռնմխելիությունը, հաղորդակցության ազատությունը և գաղտնիությունը, անձնական տվյալների պաշտպանությունը, ամուսնանալու ազատությունը, ծնողի՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ ամրագրված իրավունքները, երեխայի՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ ամրագրված իրավունքները, կրթության իրավունքը, մարդու ազատ գործելու իրավունքը, ազատ տեղաշարժվելու իրավունքը, մտքի, խղճի և կրոնի ազատությունը, կարծիքի արտահայտման ազատությունը, ստեղծագործության ազատությունը, հավաքների ազատությունը, միավորումների ազատությունը, կուսակցություն ստեղծելու և կուսակցությանն անդամագրվելու իրավունքը, ՀՀ քաղաքացիության իրավունքը, ընտրական իրավունքը և հանրաքվեին մասնակցելու իրավունքը, հանրային ծառայության անցնելու իրավունքը, պատշաճ վարչարարության իրավունքը, տեղեկություններ ստանալու իրավունքը, մարդու իրավունքների պաշտպանին դիմելու իրավունքը, հանրագիր ներկայացնելու իրավունքը, քաղաքական ապաստանի իրավունքը, արտաքսման կամ հանձնման արգելքը, ազգային և էթնիկ ինքնությունը պահպանելու իրավունքը, աշխատանքի ընտրության ազատությունը և աշխատանքային իրավունքները, գործադուլի իրավունքը, տնտեսական գործունեության ազատությունը և տնտեսական մրցակցության երաշխավորումը, սեփականության իրավունքը, դատական պաշտպանության իրավունքը և մարդու իրավունքների պաշտպանության միջազգային մարմիններ դիմելու իրավունքը, վնասի հատուցման իրավունքը, արդար դատաքննության իրավունքը, իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունքը, ցուցմունք տալու պարտականությունից ազատվելու իրավունքը, անմեղության կանխավարկածը, մեղադրանքից պաշտպանվելու իրավունքը, կրկին դատվելու արգելքը, դատապարտվածի բողոքարկման իրավունքը, ներման խնդրանքի իրավունքը, մեղքի սկզբունքը և պատժի համաչափության սկզբունքը և հանցագործություններ սահմանելիս և պատիժներ նշանակելիս օրինականության սկզբունքը:

Ընդ որում, ՀՀ Սահմանադրության համապատասխան հոդվածների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ «գաղտնի» եղանակով տե-

սագրություն/ձայնագրություն կատարելը **տեսականորեն կարող է խախտել** 1) մարդու արժանապատվությունը, 2) մասնավոր և ընտանեկան կյանքի անձեռնմխելիությունը, 3) բնակարանի անձեռնմխելիության իրավունքը, 4) հաղորդակցության ազատությունը և գաղտնիությունը, 5) անձնական տվյալների պաշտպանության իրավունքը:

Անձի մյուս հիմնական իրավունքները, որոնք սահմանված են ՀՀ Սահմանադրության 2-րդ գլխով, չեն կարող խախտվել գաղտնի ձայնագրության/տեսագրության կատարման հետևանքով:

Այսպիսով, անձի՝ «առանց իր համաձայնության չձայնագրվելու/չտեսագրվելու» ենթադրյալ իրավունքը պետք է դիտարկել բացառապես ՀՀ Սահմանադրությամբ ամրագրված հետևյալ իրավունքների համատեքստում՝

- ա. մարդու արժանապատվություն,
- բ. մասնավոր և ընտանեկան կյանքի անձեռնմխելիություն,
- գ. բնակարանի անձեռնմխելիություն,
- դ. հաղորդակցության ազատություն և գաղտնիություն,
- ե. անձնական տվյալների պաշտպանության իրավունք:

Կարծում ենք, որ դատարանները «գաղտնի» եղանակով կատարված տեսագրությունների/ձայնագրությունների թույլատրելիության հարցը լուծելիս յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում պետք է պատասխանեն այն հարցին, թե անձի կոնկրետ որ սահմանադրական իրավունքն է խախտվել նշված տեսագրության կամ ձայնագրության կատարմամբ:

Ընդ որում, պարտադիր պետք է հաշվի առնվի ՀՀ Սահմանադրության 39-րդ հոդվածը, ըստ որի՝ մարդն ազատ է անելու այն ամենը, ինչը չի խախտում այլոց իրավունքները և չի հակասում Սահմանադրությանը և օրենքներին: Ոչ ոք չի կարող կրել պարտականություններ, որոնք սահմանված չեն օրենքով:

«Գաղտնի» ձայնագրության/տեսագրության կատարումը կարող է համարվել անձի սահմանադրական իրավունքների խախտում միայն այն դեպքերում, եթե խախտվել է անձի հետևյալ սահմանադրական իրավունքներից որևէ մեկը:

- ա. Մարդու արժանապատվություն - Գաղտնի ձայնագրությո-

յան/տեսագրության կատարումը կարող է խախտել անձի այս իրավունքը, եթե անձը ձայնագրվել/տեսագրվել է այնպիսի իրավիճակում, որը ոտնահարում է նրա արժանապատվությունը:

բ. Մասնավոր և ընտանեկան կյանքի անձեռնմխելիություն - Գաղտնի ձայնագրություն/տեսագրություն կատարելը կարող է խախտել մասնավոր և ընտանեկան կյանքի անձեռնմխելիությունը, եթե ձայնագրությունը կամ տեսագրությունը վերաբերում է անձի մասնավոր կամ ընտանեկան կյանքին:

Այս կապակցությամբ Ա. Գ. Ջոհրաբյանը նշում է, որ ձայնա-տեսագրությունների կիրառումը, որպես կանոն, ենթադրում է ներխուժում մարդու անձնական (մասնավոր) և ընտանեկան կյանքի ոլորտ և, հետևաբար, պարունակում է անձնական և ընտանեկան կյանքի հարգման (անձեռնմխելիության) իրավունքի խախտման վտանգ¹:

«Անձի մասնավոր և ընտանեկան կյանք» հասկացությունը ներկայումս ՀՀ օրենսդրությամբ բացահայտված չէ, սակայն դրա մտավոր սահմանները կարելի է որոշել՝ վերլուծելով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (այսուհետ՝ «ՄԻԵԴ») համապատասխան դատական ակտերը:

Այսպես, ՄԻԵԴ-ը սահմանել է, որ գոյություն չունի «անձնական կյանքի» հասկացության սպառիչ սահմանում, այն լայն եզրույթ է և ներառում է հետևյալ ոլորտները՝ **1)** անձի ֆիզիկական, հոգեբանական և բարոյական ամբողջականությունը, բուժումը և հոգեբուժական զննումը, մտավոր առողջությունը, ընտանեկան բռնության զոհերի ֆիզիկական և հոգեբանական ամբողջականությունը, **2)** անձի ֆիզիկական և սոցիալական ինքնության տեսանկյունները, **3)** անձի անունը և հայրանունը, **4)** անձի ամուսնական կարգավիճակը, **5)** հոր հարաբերություններն իր ենթադրյալ երեխայի հետ, **6)** անձի համբավը, **7)** սեռական ինքնությունը, սեքսուալ ուղղվածությունը և սեռական կյանքը, **8)** իրավունք՝ հաստատելու և զարգացնելու հարաբե-

¹ *Ջոհրաբյան Ա. Գ. Ապացուցման միջոցների հիմնահարցերը Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարությունում // Երավ. գիտ. թեկնածուի գիտ. աստ. հայցման ատեն., Եր., 2013, էջ 105:*

րություններ այլ մարդկանց և արտաքին աշխարհի հետ, **9)** սոցիալական կապերի ստեղծումը գաղթականների և այն համայնքի միջև, որտեղ նրանք ապրում են, **10)** զգացմունքային հարաբերությունները երկու անձանց միջև, **11)** անձի զարգացման և անձնական ինքնավարության իրավունքը, որը չի վերաբերում անձի այն գործողություններին, որով ինքը կարող է հարաբերվել այլ անձանց հետ, **12)** անձի իրավունքը որոշելու, թե ինչպես և երբ իր կյանքը պետք է ավարտվի, **13)** գենետիկորեն ծնող դառնալու կամ չդառնալու ընտրության հարգանքի իրավունքը՝ ներառելով ծնող դառնալու համար պայմաններ ընտրելու իրավունքը, **14)** տեղեկատվությունը ԴՆԹ-ի պրոֆիլների, բջջային նշումների և մատնահետքերի վերաբերյալ, **15)** տեղեկություն՝ անձի առողջության վերաբերյալ (օրինակ՝ տեղեկություն ՁԻԱՀ-ով վարակվելու, վերատադրողական կարողությունների կամ անձի առողջությանը սպառնացող ռիսկերի մասին), **16)** էթնիկ ինքնությունը, **17)** տեղեկություն անձի հավատքի և փիլիսոփայական համոզմունքների վերաբերյալ և այլն:

Այնուամենայնիվ, ՄԻԵԴ-ը սահմանել է նաև, որ յուրաքանչյուր գործողություն չէ, որն ազդելով ֆիզիկական և բարոյական ամբողջականության վրա, միջամտություն է անձնական կյանքը հարգելու իրավունքին: Վերաբերմունքը (**մեր կարծիքով՝ ՄԻԵԴ-ը նկատի է ունեցել գործողությունը**) կարող է խախտել Կոնվենցիայի հոդված 8-ը՝ անձնական կյանքի տեսանկյունից միայն այն դեպքում, երբ բավարար չափով առկա են ֆիզիկական և բարոյական ամբողջականության վրա ազդող բացասական արդյունքներ¹:

¹ Նշված վերլուծությունը հիմնված է ՄԻԵԴ-ի մի շարք դատական ակտերի (*Niemietz v. Germany, Peck v. the United Kingdom, Pretty v. the United Kingdom, Mikulic v. Croatia, Odièvre v. France, Mentzen v. Latvia, Burghartz v. Switzerland, Guillot v. France, Güzel Erdagöz v. Turkey, Losonci Rose and Rose v. Switzerland, Dadouch v. Malta, Rasmussen v. Denmark, Yildirim v. Austria, Chauvy and Others v. France, Pfeifer v. Austria, Petrina v. Romania, Polanco Torres and Movilla Polanco v. Spain, A. v. Norway, B. v. France, Christine Goodwin v. the United Kingdom, Dudgeon v. the United Kingdom, Laskey, Jaggard and Brown v. the United Kingdom, A.D.T. v. the United Kingdom, Üner v.*

Ինչ վերաբերում է «ընտանեկան կյանք» հասկացությանը, այս կապակցությամբ ՄԻԵԴ-ը նշել է, որ քննարկվող եզրույթն ինքնուրույն հասկացություն է: Ընտանեկան կյանքի առկայությունը հիմնականում հիմնվում է սերտ անձնական կապերի առկայության վրա: «Ընտանեկան կյանք» հասկացության կապակցությամբ ՄԻԵԴ-ի ձևավորած պրակտիկան հիմնականում վերաբերում է ծնողների և զավակների, որդեգրողների և որդեգրվածների, խնամող ծնողների և իրենց հետ ապրող երեխաների, մերձավոր ազգականների միջև հարաբերություններին:

Ընդ որում, ՄԻԵԴ-ը սահմանել է, որ.

- երեխայի ծնվելու պահից սկսած և այդ իսկ փաստից ելնելով՝ գոյություն ունի երեխայի և ծնողների միջև կապ, որն էլ առաջացնում է ընտանեկան կյանք, որը հնարավոր չէ փլուզել հետագա իրադարձություններով՝ բացառությամբ որոշակի դեպքերի,

- «ընտանիք» գաղափարը չի սահմանափակվում միայն ամուսնության վրա հիմնված հարաբերություններով, այն կարող է ներառել այլ *de facto* ընտանեկան կապեր (փաստացի համատեղ ապրող զույգեր, «կրոնական» ամուսնություններ՝ առանց պետական գրանցման և այլն),

- «ընտանեկան կյանք»-ը կարող է գոյություն ունենալ նաև համատեղ բնակության բացակայության դեպքում,

- նշանադրությունն իր բնույթով չի ստեղծում ընտանեկան կյանք,

- «ընտանեկան կյանք»-ը չի ներառում սոցիալական, բարոյական կամ մշակութային հարաբերությունները¹:

the Netherlands, Mata Estevez v. Spain, Friend and Others v. the United Kingdom, Haas v. Switzerland, Evans v. the United Kingdom, Ternovszky v. Hungary, S. and Marper v. the United Kingdom, Z. v. Finland, C.C. v. Spain, K.H. and Others v. Slovakia, McGinley and Egan v. the United Kingdom, և Guerra and Others v. Italy, Ciubotaru v. Moldova, Chapman v. the United Kingdom, Folgerø and Others v. Norway, Costello-Roberts v. the United Kingdom) ուսումնասիրության վրա:

¹ Նշված վերլուծությունը հիմնված է ՄԻԵԴ-ի մի շարք դատական ակտերի (*Marckx v. Belgium, K. v. the United Kingdom, Johnston and Others v. Ireland, X,*

Անձնական և ընտանեկան կյանքին առնչվող ոլորտների վերը նշված ցանկը, իհարկե, սպառիչ չէ, սակայն այն կարող է հիմք հանդիսանալ «անձնական և ընտանեկան կյանք» հասկացությունը բացահայտելու և դրանք կյանքի այլ ոլորտներից տարանջատելու համար:

Պետք է նշել, որ «անձնական և ընտանեկան կյանքի գաղտնիության» իրավունքը դեռ չի ենթադրում ցանկացած անձնական կամ ընտանեկան հարաբերություն գաղտնի պահելու իրավունք: Հատկանշական է, որ ՌԴ դատարաններից մեկը անձնական կյանքի անձեռնմխելիության և ընտանեկան կյանքի գաղտնիության խախտում չի համարել ամուսնությունը գրանցելու արարողության տեսագրումը և տեսագրության որոշ հատվածների՝ հեռուստատեսությամբ տարածումը: Դատարանն իր որոշումը հիմնավորել է այն հանգամանքներով, որ ամուսնության մասին տեղեկություններն իրենց բնույթով չեն հանդիսանում արատավորող տեղեկություններ, իսկ ՔԿԱԳ մարմինները պետական մարմիններ են, որտեղ արգելված չէ տեսագրություն կատարելը: Ավելին, ամուսնությունը գրանցելու արարողությունը հանդիսացել է հրապարակային արարողություն¹:

«Ռադիո Թվիստը և Ա.Ս.-ն ընդդեմ Սլովակիայի» գործով կա-

Y and Z v. the United Kingdom, Dickson v. the United Kingdom, S.H. and Others v. Austria, Kearns v. France, Ahmut v. the Netherlands, Gül v. Switzerland, Berrehab v. the Netherlands, Hokkanen v. Finland, Keegan v. Ireland, M.B. v. the United Kingdom, Nylund v. Finland, L. v. the Netherlands, X v. France, X v. Belgium and the Netherlands, Pini and Others v. Romania, Moretti and Benedetti v. Italy, Price v. the United Kingdom, li Bronda v. Italy, Johansen v. Norway, Mustafa and Armagan Akin v. Turkey, Slivenko v. Latvia, Kwakye-Nti and Duffie v. the Netherlands, Maslov v. Austria, Kroon and Others v. the Netherlands, Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the United Kingdom, Serife Yigit v. Turkey, Wakefield v. the United Kingdom, Schalk and Kopf v. Austria, P.B. and J.S. v. Austria, Moustaquim v. Belgium, Boyle v. the United Kingdom, Znamenskaya v. Russia, Pla and Puncernau v. Andorra, Fawsie v. Greece, Hofmann v. Germany) ուսումնասիրության վրա:

¹ **Боннер А. Т.** Традиционные и нетрадиционные средства доказывания в гражданском и арбитражном процессе: монография. - Москва: Проспект, 2013, էջեր 360-361:

յացված վճռով ՄԻԵԴ-ը սահմանել է, որ պաշտոնատար անձանց մեքենայությունների մասին վկայող ձայնագրությունների հրապարակումը չի համարվում «անձնական և ընտանեկան կյանքի գաղտնիության» իրավունքի խախտում¹:

Կարծում ենք, որ «անձնական և ընտանեկան կյանք» հասկացության սահմանագծերը որոշելիս պետք է բացառել դրանց անհարկի և չհիմնավորված ընդլայնումը: «Անձնական և ընտանեկան կյանք» հասկացությունը պետք է մեկնաբանել հնարավորինս սահմանափակ՝ **բացառելով դրա մեջ այնպիսի ոլորտների ներառումը, ինչպիսիք են գործնական հարաբերությունները, մասնագիտական և աշխատանքային գործունեությունը և այլն:** Նման եզրահանգման հիմքում ընկած է ՄԻԵԴ-ի վերը նշված դատական ակտերի ուսումնասիրությունը, որը թույլ է տալիս պատկերացում կազմել այն մասին, թե ինչն է ՄԻԵԴ-ի կողմից դիտվում որպես «անձնական կյանք» կամ «ընտանեկան կյանք»: Կարծում ենք, որ «անձնական և ընտանեկան կյանք» հասկացությունը, որքան էլ որ այն ողջամտորեն հնարավոր չլինի սպառիչ կերպով սահմանել, չպետք է կրի սուբյեկտիվ բնույթ և չպետք է կախված լինի որևէ կոնկրետ անձի ցանկությունից: Այն պետք է ունենա գոնե մոտավոր-օբյեկտիվ սահմաններ, որոնք որոշելու համար կարող են օգտագործվել նաև սույն աշխատանքում արված դիտարկումները: Հակառակ մոտեցման դեպքում կստացվի, որ մեզ շրջապատող իրականությունը, մարդկանց կողմից կատարվող բոլոր արարքները և գործողությունները բաղկացած են բացառապես «անձնական կյանք»-ից և «ընտանեկան կյանք»-ից: Մինչդեռ նման մոտեցումը որևէ պարագայում հիմնավորված համարել չի կարելի:

Ավելին, կարծում ենք, որ «մասնավոր և ընտանեկան կյանք» հասկացության սահմաններից պետք է դուրս բերվեն նաև հասարակության անորոշ շրջանակներին հասանելի վայրերում (օրինակ՝ հասարակական վայրեր, փողոց և այլն) կատարված գործողությունները, հրապարակային եղանակով կատարված գործողությունները,

¹ *Боннер А. Т. նշված աշխատ., էջեր 366-372:*

աշխատավայրում կատարված գործողությունները և այլն: **Տրամաբանությունն** այն է, որ նման վայրերում և իրավիճակներում անձն իրավունք չունի մեկուսացում կամ գաղտնիություն պահանջել, հետևաբար նմանատիպ վայրերում որևէ գործողություն կատարելիս անձը պարտավոր է ենթադրել և գիտակցել, որ իր կատարած գործողությունը հասանելի է դառնալու նաև այլ անձանց (անձանց որոշակի կամ անորոշ շրջանակի): Ավելին, «Բարբուլեսկուն ընդդեմ Ռումինիայի» գործով կայացված վճռով ՄԻԵԴ-ը սահմանել է, որ գործատուն իրավունք ունի վերահսկել աշխատողների անձնական էլեկտրոնային նամակագրության բովանդակությունը, եթե կազմակերպության ներքին կարգապահական կանոններով սահմանված է, որ տեխնիկական միջոցները (համակարգիչ և այլն) պետք է օգտագործվեն միայն աշխատանքային նպատակներով¹: Կարծում ենք, որ ՄԻԵԴ-ի այս մոտեցման հիմքում ընկած է այն տրամաբանությունը, որ աշխատավայրում աշխատողը ողջամտորեն չի կարող և իրավունք չունի ակնկալել մեկուսացում/գաղտնիություն՝ իր անձնական կամ ընտանեկան հարցերով զբաղվելու համար:

Վերոգրյալն ամփոփելով՝ կարծում ենք, որ «մասնավոր և ընտանեկան կյանքի» անձեռնմխելիությունը վերաբերում է այն գործողություններին, որոնք.

- իրենց բնույթով առնչվում են (ներառվում են կամ նման են) ՄԻԵԴ-ի պրակտիկայից բխող համապատասխան ոլորտների շրջանակին, և

- կատարվել են այնպիսի վայրում, որը սովորական պայմաններում իրավական ակտի կամ որևէ փաստացի արգելքի առկայության ուժով հասանելի չէ հասարակության անորոշ շրջանակի համար, կամ կատարվել են այնպիսի իրավիճակում, երբ անձը ողջամտորեն կարող էր ակնկալել/պահանջել որոշակի մեկուսացում/գաղտնիություն:

զ. Բնակարանի անձեռնմխելիություն - Գաղտնի ձայնագրությո-

¹ *Տե՛ս «Բարբուլեսկուն ընդդեմ Ռումինիայի» գործով ՄԻԵԴ-ի 12.01.2016 թ. վճիռը (զանգատ N 61496/08):*

յան/տեսագրության կատարումը կարող է խախտել անձի այս իրավունքը, եթե ձայնագրությունը/տեսագրությունը կատարվել է անձի բնակարանում՝ **վերջինիս կամքին հակառակ այնտեղ մուտք գործելու եղանակով**¹:

Ինչ վերաբերում է այն դեպքերին, երբ ձայնագրությունը/տեսագրությունը կատարվել է բնակարանում համապատասխան սարք տեղադրելու միջոցով, ապա այս դեպքում խախտված իրավունք կհանդիսանա ոչ թե բնակարանի, այլ՝ անձնական կամ ընտանեկան կյանքի անձեռնմխելիությունը: Նույնը վերաբերում է նաև այն դեպքին, երբ բնակարանի ներսի անցուղարձը տեսագրվում է օրինակ բաց թողնված պատուհանից:

դ. Անձնական տվյալների պաշտպանության իրավունք - Գաղտնի ձայնագրության/տեսագրության կատարումը կարող է խախտել անձի այս իրավունքը, եթե ձայնագրությունը/տեսագրությունը պարունակում է օրենքով նախատեսված պաշտպանության ենթակա անձնական տվյալներ:

Օրենքով նախատեսված պաշտպանության ենթակա անձնական տվյալների ցանկը սահմանված է «Անձնական տվյալների պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքով: Օրենքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը սահմանում է, որ անձնական տվյալ է համարվում ֆիզիկական անձին վերաբերող ցանկացած տեղեկություն, որը թույլ է տալիս կամ կարող է թույլ տալ ուղղակի կամ անուղղակի կերպով նույնականացնել անձի ինքնությունը: Նույն հոդվածի 1-ին մասի 15-րդ կետը սահմանում է նաև «հանրամատչելի անձնական տվյալներ» հասկացությունը, որոնց տակ ներառվում են այն տեղեկությունները, որոնք անձի համաձայնությամբ կամ իր գիտակցված գործողությունների կատարմամբ մատչելի են դառնում որոշակի կամ անորոշ շրջանակի անձանց համար, ինչպես նաև այն տեղեկությունները, որոնք օրենքով նախատեսված են որպես հանրամատչելի տեղեկություններ:

¹ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 147-րդ հոդվածի վերլուծությունից հետևում է, որ բնակարանի անձեռնմխելիության խախտում է համարվում մարդու կամքին հակառակ նրա բնակարան այցորհի **մուտք գործելը**:

ե. Հաղորդակցության ազատություն և գաղտնիություն - Ցանկանում ենք հատուկ անդրադարձ կատարել ՀՀ Սահմանադրությամբ նախատեսված հաղորդակցության ազատության և գաղտնիության իրավունքին և այն հարցին, թե «գաղտնի» ձայնագրություն/տեսագրություն կատարելը որ դեպքերում կարող է խախտել այդ իրավունքը:

ՀՀ Սահմանադրության 33-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «1. Յուրաքանչյուր ոք ունի **նամակագրության, հեռախոսային խոսակցությունների և հաղորդակցության այլ ձևերի** ազատության և գաղտնիության իրավունք»: Նույն հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ հաղորդակցության ազատությունը և գաղտնիությունը կարող են սահմանափակվել միայն օրենքով՝ որոշակի սահմանադրաիրավական արժեքների պաշտպանության նպատակով: Նույն հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է, որ հաղորդակցության գաղտնիությունը կարող է սահմանափակվել միայն դատարանի որոշմամբ, բացառությամբ որոշակի դեպքերի¹:

Այսպիսով, հաղորդակցության գաղտնիության իրավունքը վերաբերում է՝ 1) նամակագրությանը, 2) հեռախոսային խոսակցություններին, 3) հաղորդակցության այլ ձևերին:

Հետևաբար, «գաղտնի» ձայնագրություն կամ տեսագրություն կատարելը առերևույթ կարող է համարվել հաղորդակցության գաղտնիության իրավունքի խախտում այն դեպքում, երբ այդ ձայնագրությունը կամ տեսագրությունը պարունակում է հեռախոսային խոսակցություն կամ որևէ այլ հաղորդակցություն:

Այդուհանդերձ կարծում ենք, որ նշվածը չի վերաբերում այն դեպքերին, երբ «գաղտնի» ձայնագրությունը/տեսագրությունը կատարվել է հաղորդակցության (հեռախոսային խոսակցություն և այլն) մյուս կողմի կողմից: Կարծում ենք, որ «հաղորդակցության ազա-

¹ Սույն աշխատանքը չի վերաբերում հաղորդակցության ազատության և գաղտնիության օրենսդրական և/կամ դատարանի որոշմամբ սահմանափակման դեպքերին, այդ պատճառով էլ ՀՀ Սահմանադրության 33-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերին աշխատանքում անդրադարձ չի կատարվում:

տության և գաղտնիության իրավունք» հասկացությունը պետք է մեկնաբանել որպես՝ 1) ցանկացած անձի հետ շփվելու, հաղորդակցվելու ազատություն, 2) հաղորդակցության բովանդակությունը **երրորդ անձանց** հասանելի չդարձնելու իրավունք (քանի որ հաղորդակցության բովանդակությունն այսպես թե այնպես հասանելի է երրորդ անձ չհանդիսացող հաղորդակցության մյուս կողմի համար):

Ցանկացած հաղորդակցություն ենթադրում է առնվազն երկու կողմի մասնակցություն: Եվ եթե ընդունենք, որ երրորդ անձինք չպետք է խախտեն հաղորդակցվող անձանց հաղորդակցության գաղտնիությունը՝ դրա բովանդակությունն ամրագրելու և հրապարակայնացնելու միջոցով, ապա նույնը չի կարելի ասել հաղորդակցության կողմի մասին: Հակառակ դեպքում ստացվում է, որ հաղորդակցության մյուս կողմի վրա դրվում է նաև «գաղտնապահ» լինելու, «լսածը երրորդ անձին չհայտնելու» պարտականություն, ինչը կարծում ենք, որ բարոյական պարտականություն է և ենթակա չէ իրավական կարգավորման: Պարզ ասած, եթե օրինակ ընդունենք, որ հեռախոսային խոսակցության կողմն իրավունք չունի ձայնագրել և հրապարակել իր և մյուս կողմի խոսակցությունը, ապա նույն տրամաբանությամբ կստացվի, որ հեռախոսային կամ սովորական խոսակցության (որը նույնպես հաղորդակցման ձև է) կողմն իրավունք չունի նաև հեռախոսային կամ սովորական խոսակցության բովանդակությունը որպես վկա հրապարակել դատարանում կամ ցանկացած այլ վայրում, օրինակ՝ ընկերական շրջապատում, իսկ հրապարակելու դեպքում տեղի ունեցածը կորակվի որպես խոսակցության մյուս կողմի սահմանադրական իրավունքի խախտում: Նույնը վերաբերում է նաև անձնական կամ գործնական նամակագրությանը, բանակցային փաստաթղթերին և այլն: Եթե ընդունենք, որ հաղորդակցության կողմն իրավունք չունի հրապարակայնացնել հաղորդակցության բովանդակությունը, ապա նշված փաստաթղթերի հրապարակումը ցանկացած դեպքում պետք է համարել ապօրինի, ինչը բացարձակապես ողջամիտ չէ:

Ամփոփելով, գտնում ենք, որ հաղորդակցության գաղտնիության իրավունքը չի սահմանափակում հաղորդակցության որևէ կող-

մի՝ հաղորդակցության բովանդակությունն ամրագրելու (այդ թվում՝ «գաղտնի» տեսագրություն/ձայնագրություն կատարելու միջոցով) և հրապարակելու իրավունքը:

Այսպիսով, եթե «գաղտնի» եղանակով ձայնագրություն/տեսագրություն կատարելը չի խախտում անձի արժանապատվության, մասնավոր և ընտանեկան կյանքի անձեռնմխելիության, բնակարանի անձեռնմխելիության, հաղորդակցության ազատության և գաղտնիության և/կամ անձնական տվյալների պաշտպանության իրավունքը, ապա այն չի խախտում ձայնագրված/տեսագրված անձի հիմնական իրավունքները կամ դրանցից որևէ մեկը:

Նշված իրավունքների խախտման փաստի առկայությունը պարզելու համար անհրաժեշտ է հետազոտել ձայնագրությունը/տեսագրությունը և վերլուծել դրա բովանդակությունը, կամ առնվազն պարզել, թե այն ում կողմից, երբ և ինչպիսի պայմաններում է կատարվել, այլ ոչ թե ի սկզբանե համարել անթույլատրելի ապացույց:

Ընդ որում, պետք է հաշվի առնել և նկատի ունենալ ոչ միայն ձայնագրված/տեսագրված անձի իրավունքները, այլև՝ ձայնագրող/տեսագրող և ապացույցն օգտագործող անձի շահերը՝ հաշվի առնելով, որ հաճախ նման ձայնագրությունը/տեսագրությունը կարող է հանդիսանալ ձայնագրող/տեսագրող անձի իրավունքների պաշտպանության միակ եղանակը: Կարծում ենք, որ յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում պետք է հաշվի առնվեն ձայնագրություն/տեսագրություն կատարելու նպատակը, այն կատարելու իրավիճակը, կողմերի միջև առկա իրավահարաբերությունները և այլն:

Օրինակ՝ հնարավոր է, որ երեխայի համար դայակ վարձած ծնողները ցանկանան գաղտնի տեսագրման եղանակով հետևել դայակին՝ երեխայի նկատմամբ վերջինիս վերաբերմունքը ծնողների բացակայության ժամանակահատվածում պարզելու նպատակով: Կամ հնարավոր է, որ առանց գրավոր պայմանագրի կնքման պարտքով գումար տված անձը ինչ-որ պահի ցանկանա գաղտնի տեսագրման կամ ձայնագրման եղանակով իր գրուցակից-պարտապանից «կորզել» պարտքով գումար վերցրած լինելու փաստի ընդունում՝ հետագայում այդ ապացույցը դատարանում օգտագործելու նպատակով:

Հարկ ենք համարում նաև նշել, որ ՀՀ սահմանադրության նախկին խմբագրության 23-րդ հոդվածը սահմանում էր, որ.

- առանց անձի համաձայնության նրա վերաբերյալ չի կարելի հավաքել, պահպանել, օգտագործել կամ տարածել այլ տեղեկություններ, քան նախատեսված է օրենքով,

- արգելվում է անձին վերաբերող տեղեկությունների օգտագործումն ու տարածումը, եթե դա հակասում է տեղեկությունների հավաքման նպատակներին կամ նախատեսված չէ օրենքով:

Այսինքն, ՀՀ Սահմանադրության նախկին խմբագրությունը ելնում էր այն սկզբունքից, որ անձի վերաբերյալ **կարելի է հավաքել և տարածել միայն այնպիսի տեղեկություններ, որոնք ուղղակիորեն նախատեսված են օրենքով, իսկ օրենքով ուղղակիորեն չնախատեսված տեղեկությունների հավաքումը և տարածումը փաստորեն արգելվում էր:**

Մինչդեռ ՀՀ Սահմանադրության ներկայիս խմբագրությունը նման նորմ չի պարունակում, իսկ ՀՀ Սահմանադրության 34-րդ հոդվածի վերլուծությունից կարելի է ենթադրել, որ սահմանադրությունն արգելում է ոչ թե օրենքով չնախատեսված տեղեկությունների տարածումը և պահպանումը, այլ՝ օրենքով ուղղակիորեն արգելված տեղեկությունների հավաքումը և տարածումը, ինչը համահունչ է «թույլատրված է այն ամենն ինչ արգելված չէ» սկզբունքին և թույլատրում է անձի վերաբերյալ կատարված «գաղտնի» ձայնագրության/տեսագրության տարածումը, եթե դրանում պարունակվող տեղեկությունների հավաքումը և տարածումը ուղղակիորեն արգելված չէ օրենքով:

Եվս մեկ դիտարկում՝ կարծում ենք, որ գործնականում «գաղտնի» ձայնագրությունները և տեսագրությունները դատարանների կողմից դիտվում են որպես անթույլատրելի ապացույցներ **ոչ թե անձի սահմանադրական իրավունքների խախտման փաստի ուժով**, այլ գուտ այն պատճառով, որ անձն «ամրագրվել» (ձայնագրվել/տեսագրվել) է իր կամքին հակառակ, առանց իր իմացության (**որը, ինչպես արդեն նշեցինք, ինքնին որևէ իրավունքի խախտում չի հանդիսանում**):

Այսպես, անձի արժանապատվության իրավունքի խախտման տեսանկյունից որևէ տարբերություն չկա հետևյալ դեպքերի մեջ. **1)** վկան դատարանին հայտնում է դատավարության կողմի արժանապատվությունը նվաստացնող տեղեկություններ, **2)** դատավարության կողմը ներկայացնում է «գաղտնի» եղանակով կատարված ձայնագրություն/տեսագրություն, որտեղ դատավարության մյուս կողմը գտնվում է իր արժանապատվությունը նվաստացնող իրավիճակում: Երկու դեպքում էլ անձի արժանապատվության իրավունքը խախտվում է՝ մի դեպքում վկայի ցուցմունքի, իսկ մյուս դեպքում՝ «գաղտնի» ձայնագրության/տեսագրության միջոցով: Սակայն գործնականում դատարանները վկայի այդպիսի ցուցմունքն անթույլատրելի ապացույց չեն համարում, մինչդեռ ձայնագրությունը/տեսագրությունը սովորաբար ճանաչվում է անթույլատրելի ապացույց:

Նույնը վերաբերում է այն իրավիճակներին, երբ մի դեպքում վկան բացահայտում է դատավարության կողմի անձնական կամ ընտանեկան կյանքին առնչվող տեղեկություններ, իսկ մյուս դեպքում այդ տեղեկությունները ներկայացվում են դատարանին՝ «գաղտնի» ձայնագրության կամ տեսագրության մեջ արտացոլված: Կրկին, երկու դեպքում էլ անձի մասնավոր և ընտանեկան կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքը խախտվում է՝ մի դեպքում վկայի ցուցմունքի, իսկ մյուս դեպքում՝ «գաղտնի» ձայնագրության/տեսագրության միջոցով: Եվ կրկին կարծում ենք, որ որևէ դատարան վկայի նման ցուցմունքն անթույլատրելի չի համարի, մինչդեռ ձայնագրությունը/տեսագրությունը կհամարվի անթույլատրելի ապացույց:

Նույնը վերաբերում է այն իրավիճակներին, երբ մի դեպքում վկան նկարագրում է որևէ անձի բնակարանում «տիրող իրավիճակը», իսկ մյուս դեպքում դատավարության կողմը ներկայացնում է այդ բնակարանում կատարված «գաղտնի» տեսագրություն: Նմանատիպ օրինակներ կարելի է բերել նաև անձնական տվյալների պաշտպանության իրավունքի կապակցությամբ:

Ինչ վերաբերում է հաղորդակցության գաղտնիության իրավունքին, ապա այս իրավունքի խախտման տեսանկյունից ևս որևէ տարբերություն չկա հետևյալ դեպքերի մեջ. **1)** ուրիշի խոսակցությունը

պատահաբար կամ դիտավորյալ լսած անձն իր լսածը որպես վկա պատմում է դատարանին, 2) ուրիշի խոսակցությունը լսող անձը ձայնագրում է այդ խոսակցությունը և այն ներկայացնում է դատարանին՝ որպես իրեղեն ապացույց: Հաղորդակցվող անձանց հաղորդակցության գաղտնիության իրավունքը խախտվում է երկու դեպքերում էլ հավասարապես: Սակայն կրկին կարծում ենք, որ վկայի ցուցմունքն այս դեպքում ևս անթույլատրելի չի ճանաչվի՝ ի տարբերություն «գաղտնի» եղանակով կատարված ձայնագրության:

Այսպիսով, թեև «ձայնագրված/տեսագրված չլինելու իրավունքը» ինքնին առանձին վերցրած գոյություն չունի և որևէ տեղ ամրագրված չէ, սակայն գործնականում հենց այդ գոյություն չունեցող իրավունքի (այլ ոչ թե սահմանադրական իրավունքների) «խախտումն» է դատարանի և գործին մասնակցող անձանց մոտ ներքին համոզմունք առաջացնում ապացույցի անթույլատրելիության վերաբերյալ:

6) Արդյո՞ք «գաղտնի» եղանակով ձայնագրություն/տեսագրություն կատարելը խաթարում է ձայնագրված/տեսագրված անձի՝ արդար դատաքննության իրավունքը:

ՀՀ Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Յուրաքանչյուր ոք ունի անկախ և անաչառ դատարանի կողմից իր գործի արդարացի, հրապարակային և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք»:

Հետևաբար, անձի արդար դատաքննության իրավունքը ներառում է.

1) անկախ և անաչառ դատարանի կողմից իր գործի քննության իրավունքը,

2) իր գործի արդարացի քննության իրավունքը,

3) իր գործի հրապարակային քննության իրավունքը (ՀՀ Սահմանադրությամբ ամրագրված բացառություններով),

4) իր գործի՝ ողջամիտ ժամկետում քննության և լուծման իրավունքը:

Կարծում ենք, որ «գաղտնի» ձայնագրություն/տեսագրություն կատարելը և այդպիսի ձայնագրությունը/տեսագրությունը քաղաքա-

ցիական դատավարությունում որպես ապացույց օգտագործելը որևէ եղանակով չի առնչվում «դատարանի անկախության և անաչառության», «գործի արդարացի քննության», «գործի քննության հրապարակայնության» և «գործի քննության ողջամիտ ժամկետի» գաղափարներին: Հետևաբար, նման գործողություն կատարելն ինքնին չի խախտում անձի արդար դատաքննության իրավունքը:

Հետևաբար, կարելի է եզրահանգել, որ «գաղտնի» եղանակով ձայնագրություն/տեսագրություն կատարելն ինքնին չի խաթարում ձայնագրված/տեսագրված անձի՝ արդար դատաքննության իրավունքը:

Խոսելով «գաղտնի» եղանակով կատարված ձայնագրությունների/տեսագրությունների թույլատրելիության խնդրի մասին՝ պետք է նշել, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 144-րդ հոդվածը քրեական պատասխանատվություն է նախատեսում մարդու անձնական կամ ընտանեկան գաղտնիք համարվող տեղեկություններն առանց նրա համաձայնության օգտագործելու, տարածելու, հավաքելու և պահելու համար: Իսկ նույն օրենսգրքի 146-րդ հոդվածը քրեական պատասխանատվություն է նախատեսում անձի նամակագրության, հեռախոսային խոսակցությունների, փոստային, հեռագրական կամ այլ հաղորդումների գաղտնիությունը խախտելու համար:

Վերը նշված իրավանորմերն առ այսօր էլ չեն մեկնաբանվել ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից, ինչի արդյունքում բաց և անպատասխան են մնացել մասնավորապես հետևյալ վիճելի հարցերը.

- արդյո՞ք անձը կարող է դատապարտվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 144-րդ և/կամ 146-րդ հոդվածներով, եթե որևէ քաղաքացիական գործով (դռնբաց կամ **դռնփակ**) որպես ապացույց օգտագործել է «գաղտնի» ձայնագրություն/տեսագրություն, որը պարունակում է անձնական/ընտանեկան գաղտնիք համարվող տեղեկություններ կամ հեռախոսային խոսակցություն/այլ հաղորդումներ՝ ելնելով իր քաղաքացիական իրավունքները պաշտպանելու և դատական պաշտպանության իրավունքն արդյունավետորեն իրացնելու անհրաժեշտությունից,

- արդյո՞ք անձի նամակագրության, հեռախոսային խոսակցությո-

յունների, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների գաղտնիությունը խախտելու արգելքը հավասարապես տարածվում է տվյալ նամակագրության/խոսակցության/փոստային, հեռագրական կամ այլ հաղորդակցության մյուս կողմի վրա:

Կարծում ենք, որ վերը նշված երկու հարցերի պատասխանն էլ բացասական է, սակայն ՀՀ վճարեկ դատարանի համապատասխան նախադեպային որոշումների բացակայության պայմաններում չի բացառվում, որ նշված հարցերը տարբեր դատարանների կողմից տարբեր լուծումներ ստանան:

Պետք է նշել նաև, որ վերը նշված հարցերի ցանկն, իհարկե, սպառիչ չէ. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 144-րդ և 146-րդ հոդվածների կիրառման կապակցությամբ գոյություն ունեն նաև այլ խնդրահարույց հարցեր:

Ներպետական և միջազգային դատական պրակտիկա. Ուսումնասիրելով «գաղտնի» ձայնագրությունների և տեսագրությունների թույլատրելիությանը վերաբերող ներպետական և միջազգային դատական պրակտիկան՝ կարող ենք պնդել, որ այն հիմնականում վերաբերում է քրեական գործերին:

Այսպես, ՄԻԵԴ-ը «Հարությունյանն ընդդեմ Հայաստանի» գործով 2007թ. հունիսի 28-ին կայացված վճռով, վկայակոչելով *A.W. Khan v. the United Kingdom* և *P.G. and J.H. v. the United Kingdom* գործերով կայացված վճիռները, նշել է, որ գաղտնի ձայնագրող սարքի օգտագործումը տվյալ դեպքում հանդիսացել է Կոնվենցիայի խախտում, քանի որ նման միջոցի օգտագործումը ներպետական օրենսդրության մեջ չունի իրավական հիմքեր, և դիմումատուի՝ անձնական կյանքը հարգելու իրավունքին միջամտությունը «նախատեսված չէր օրենքով»:

«Մ.Մ.-ն ընդդեմ Նիդերլանդների թագավորության» գործով կայացված վճռով ՄԻԵԴ-ն անթույլատրելի է համարել քրեական գործով տուժողի կողմից ոստիկանության և դատախազության աշխատակիցների ցուցումով, առանց դատարանի որոշման իրականացված հեռախոսազանգի գաղտնի ձայնագրությունը, որը պարունակում էր նույն քրեական գործով մեղադրյալի հետ ունեցած անձնա-

կան բնույթ կրող խոսակցություններ (սեռական բնույթ կրող առաջարկներ)¹:

Թիվ ԵԿԴ/0081/01/11 քրեական գործով 2012 թ. նոյեմբերի 1-ին կայացված որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, վկայակոչելով ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 2010 թ. նոյեմբերի 23-ի թիվ ՄԴՈ-926 որոշումը, ինչպես նաև ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2012 թ. հունիսի 8-ի թիվ ԵԿԴ/0666/10/11 և 2009 թ. սեպտեմբերի 16-ի թիվ ԵՔԴԴ/0295/01/08 որոշումները, անթույլատրելի է համարել քրեական գործով տուժողի կողմից կատարված գաղտնի ձայնագրությունը և դրա հիման վրա ստացված այլ ապացույցները:

Վերը նշված գործերի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ բոլոր դեպքերում էլ խոսքը վերաբերել է բացառապես քրեական հետապնդման մարմինների և քրեական դատավարության այլ մասնակիցների (տուժողի) կողմից իրականացված գաղտնի ձայնագրություններին և դրանք **քրեական գործերի շրջանակներում** որպես ապացույց օգտագործելու խնդրին:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքերը սահմանում են ապացույցների թույլատրելիության տարբերակված կանոններ: Հետևաբար, կարծում ենք, որ վերը նշված գործերով դատարանների դիրքորոշումը լիովին տրամաբանական է եղել, քանի որ պետական մարմինները և դրանց պաշտոնատար անձինք (այդ թվում նաև՝ քրեական հետապնդման մարմինները) իրավասու են կատարել միայն այնպիսի գործողություններ, որոնք **ուղղակիորեն նախատեսված են օրենքով**: Այլ կերպ ասած, քրեական հետապնդման մարմինը չի կարող օրենքով չնախատեսված եղանակով գաղտնալսում կատարել, քանի որ **նման լիազորությամբ օժտված չէ**: Պետական մարմինների և պաշտոնատար անձանց վրա (ի տարբերություն քաղաքացիների) չի տարածվում «թույլատրված է այն ամենն, ինչ արգելված չէ» սկզբունքը:

¹ **Боннер А. Т.** Традиционные и нетрадиционные средства доказывания в гражданском и арбитражном процессе: монография. - Москва: Проспект, 2013, էջեր 364-365:

Մրանով էլ պայմանավորված է նման գաղտնալսման արդյունքը քրեական գործի շրջանակներում որպես ապացույց օգտագործելու անթույլատրելիությունը:

Միննույն ժամանակ պետք է կրկին նշել, որ քաղաքացիական դատավարության կողմերի վրա վերը նշված կանոնը չի տարածվում: **Տվյալ դեպքում գործում է «թույլատրված է այն ամենն, ինչ արգելված չէ» սկզբունքը**, ինչը ենթադրում է, որ թույլատրելի է ցանկացած գործողություն և դրա արդյունքում ձեռք բերված ցանկացած ապացույց, եթե այն որևէ իրավանորմի ուղղակիորեն չի հակասում:

Այսպես, թիվ ԱՎԴ1/0338/02/08 քաղաքացիական գործով 2012 թ. դեկտեմբերի 25-ին կայացված որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ դատական նիստի կինո և լուսանկարահանումը, տեսաձայնագրումը, ինչպես նաև հեռարձակումը ռադիոյով ու հեռուստատեսությամբ կատարվում են կողմերի համաձայնությամբ և գործը քննող դատարանի թույլտվությամբ, իսկ Օրենսգրքի 47-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ օրենքի խախտմամբ ձեռք բերված ապացույցներն իրավաբանական ուժ չունեն: Հետևաբար, դատական նիստի տեսաձայնագրումը՝ որպես ապացույց, իրավաբանական ուժ և ապացուցողական արժեք կարող է ունենալ միայն այն դեպքում, երբ կատարվել է օրենքով սահմանված կարգով, այն է՝ գործը քննող դատարանի թույլտվությամբ: Նշված կանոնի խախտմամբ կատարված տեսաձայնագրությունը չունի ապացուցողական նշանակություն և պետք է գնահատվի որպես օրենքի խախտմամբ ձեռք բերված ապացույց (համարվի անթույլատրելի):

Վերը նշված մոտեցումը ևս տրամաբանական է, քանի որ Օրենսգրքը հստակ սահմանում է, թե ինչպիսի պայմանների առկայության դեպքում է կարելի տեսագրել դատական նիստը: Հետևաբար, նշված պայմաններից որևէ մեկի բացակայության պայմաններում դատական նիստի տեսագրության կատարումը կհանդիսանա օրենքի խախտում, իսկ դրա արդյունքում ստացված տեսագրությունը՝ օրենքի խախտմամբ ձեռք բերված ապացույց:

Քննարկվող հարցի կապակցությամբ պետք է նաև նշել, որ **ցանկացած տեղեկատվության տարածում կարող է համարվել անթույլ-**

լատրելի, եթե այն պարունակում է պետական, ծառայողական, բանկային, ապահովագրական, առևտրային և/կամ օրենքով պահպանվող այլ գաղտնիք: «Տարածում» հասկացության մեջ կարելի է ներառել նաև նման տեղեկատվությունը «գաղտնի» ձայնագրելը/տեսագրելը և դրա արդյունքը քաղաքացիական դատավարությունում որպես ապացույց օգտագործելը:

Պետք է նաև նշել, որ «Զանգվածային լրատվության մասին» ՀՀ օրենքի 7-րդ հոդվածը սահմանում է «գաղտնի» տեսագրության տարածումն արգելելու մասնավոր դեպք, այն է՝ **արգելվում է տեսաձայնագրմամբ ստացված տեղեկատվության տարածումը**¹, եթե դա ստացվել է առանց տեսաձայնագրման կատարման մասին զգուշացնելու, և անձն ակնկալել է, որ գտնվում է տեսաձայնագրումը կատարողի տեսադաշտից դուրս, լսելի չէ նրա համար և դրա համար ձեռնարկել է բավարար միջոցներ, բացառությամբ, երբ տեսաձայնագրումը կատարած անձի տեսադաշտից դուրս լինելու կամ նրա համար լսելի չլինելու համար ձեռնարկված միջոցներն ակնհայտորեն անբավարար են եղել: Նույն իրավանորմը սահմանում է նաև, որ այդպիսի տեսաձայնագրմամբ ստացված տեղեկատվության տարածումը, ինչպես նաև՝ մարդու անձնական և ընտանեկան կյանքին վերաբերող տեղեկատվության տարածումը թույլատրվում է, եթե դա անհրաժեշտ է հանրային շահերի պաշտպանության համար:

Իհարկե, չպետք է մոռանալ, որ վերը նշված իրավանորմը վերաբերում է միայն զանգվածային լրատվության միջոցներին (այդ թվում նաև՝ դրանց աշխատակիցներին) և **սահմանափակումներ է նախատեսում միայն ՁԼՄ-ների (այլ ոչ թե բոլորի) համար**: «Զանգվածային լրատվության մասին» ՀՀ օրենքի 1-ին հոդվածը հստակ սահմանում է, որ օրենքը կարգավորում է **զանգվածային լրատվության իրականացման հետ կապված հարաբերությունները**:

«Գաղտնի» եղանակով կատարված ձայնագրությունների/տեսագրությունների թույլատրելիության կապակցությամբ Ս. Գ. Մեղր-

¹ «Տարածում» է հանդիսանում նաև այդ տեսագրությունը որպես ապացույց օգտագործելը:

յանը նշում է, որ ձայնագրությունների ու տեսագրությունների թույլատրելիությունն ուղղակիորեն կապված է այն բանի հետ, թե ով, երբ և ինչպիսի պայմաններում է կատարել ձայնագրությունը ու տեսագրությունը: Իրեղեն ապացույցների տվյալ տեսակների թույլատրելիության հարցը լուծելու բարդությունը կայանում է նրանում, որ դատարանը յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում պետք է պարզի համապատասխան ձայնագրություններն ու տեսագրությունները կատարելու օրինականությունը: Ընդհանուր կանոնի համաձայն՝ օրենքի խախտմամբ ձեռք բերված ապացույցներն իրավաբանական ուժ չունեն և չեն կարող դրվել դատարանի վճռի հիմքում, դրանք թույլատրելի ապացույցներ չեն: ՔԴՕ-ն չի մասնավորեցնում տվյալ դրույթը իրեղեն ապացույցներ հանդիսացող ձայնագրությունների ու տեսագրությունների համար, ինչը գործնականում բավականին դժվարացնում դատարանների գործը¹: Այսպես, եթե որպես ապացույց ներկայացվում է գաղտնի կատարված ձայնագրությունը կամ տեսագրությունը, ապա դատարանի խնդիրն է պարզել՝ ձայնագրությունը կամ տեսագրությունը կատարելիս օրենքի իմպերատիվ պահանջների, անձի իրավունքների կամ ազատությունների ոտնահարում կատարվել է, թե ոչ: Եթե ձայնագրությունը կամ տեսագրությունը կատարվել է, օրինակ, բնակարանի, անձնական կամ ընտանեկան կյանքի անձեռնմխելիության, հեռախոսային խոսակցությունների գաղտնիության իրավունքների խախտմամբ կամ խոշտանգումների, բռնության, սպառնալիքի գործադրմամբ, ապա դատարանն այն պետք է անթույլատրելի ճանաչի՝ որպես «օրենքի պահանջների խախտմամբ ձեռք բերված ապացույց»: Մինչդեռ եթե ձայնագրությունը կամ տեսագրությունը կատարվել է օրենքի պահանջների պահպանմամբ (այդ թվում՝ առանց սահմանված պահանջների խախտման), օրինակ՝ երբ հեռախոսային խոսակցությունների ձայնագրումը կատարվել է դատարանի որոշմամբ կամ պարտատերը գաղտնի ձայնագրել կամ

¹ Մեղրյան Ս. Գ., *Ապացուցումը Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարությունում (դասախոսություններ)*, Եր., ԵՊՀ հրատ., 2012, էջ 202:

տեսագրել է իր և պարտապանի խոսակցությունը, ապա ստացված ապացույցները պետք է դիտարկել որպես թույլատրելի ապացույց, քանի որ տվյալ դեպքում օրենքի իմպերատիվ պահանջների, անձի իրավունքների կամ ազատությունների խախտում թույլ չի տրվել¹:

Անդրադառնալով նույն հարցին՝ Ա. Բոնները նշում է, որ խիստ կասկածելի է ձայնագրության թույլատրելիությունը, որը կատարվել է այնպիսի իրավիճակում, երբ դատավարության մասնակիցներից մեկը գաղտնի միացրել է ձայնագրող սարք և խոսակցություն է սկսել՝ նպատակ ունենալով գրուցակցից «պոկել» և ամրագրել որոշակի փաստեր: Եվ հակառակը, լիովին թույլատրելի է ձայնագրությունը այնպիսի իրավիճակում, երբ որևէ անձի կամ նրա երեխաների իրավունքներն ու օրինական շահերը խախտվում են անօրինական գործողություններով, և անձը ստիպված է լինում այդ եղանակով ամրագրել անհրաժեշտ ինֆորմացիան: Որպես օրինակ, հեղինակը նկարագրել է դեպք, երբ ՌԴ դատարաններից մեկը երեխային հանձնել է հոր խնամքին՝ նման վճռի հիմքում դնելով ձայնագրություն, որում երեխայի մայրը սպառնում էր երեխային²: Նմանապես, ՌԴ արբիտրաժային դատարաններում աստիճանաբար ձևավորվում է պրակտիկա, համաձայն որի՝ թույլատրելի են համարվում հեղինակային իրավունքների իրավատերերի կողմից իրականացված տեսագրությունները, որոնցով վերջիններս ամրագրում են իրենց բացառիկ իրավունքների խախտումները: Օրինակ՝ հեղինակային իրավունքներին առնչվող գործով թույլատրելի է համարվել իրավատիրոջ կողմից իրականացված գաղտնի տեսագրությունը, որով վերջինս ամրագրել է, թե որտեղից է ձեռք բերել կոնտրաֆակտ արտադրանքը (ֆիքսվել է կոնտրաֆակտ արտադրանքի՝ որոշակի անձից ձեռք բերվելու փաստը)³: Ա. Ս. Բոնները գտնում է, որ թույլատրելի են ՃՏՊ-ների, հրդեհների, աղետների և այլ պատահարների տեսագ-

¹ *Մեդրյան Ս. Գ.*, նշված աշխատ., էջեր 127-128:

² *Боннер А. Т.* Традиционные и нетрадиционные средства доказывания в гражданском и арбитражном процессе: монография. - Москва: Проспект, 2013, էջեր 356-357:

³ *Боннер А. Т.* նշված աշխատ., էջեր 358-359:

րությունները¹, ինչպես նաև՝ անվտանգության տեսախցիկների կողմից կատարված տեսագրությունները, եթե տեսագրությունն իրականացվել է առանց օրենքի խախտման²:

Ա. Ջոհրաբյանն այս կապակցությամբ գտնում է, որ թույլատրելի պետք է համարել այն գաղտնի ձայնա-տեսագրությունները, որոնք կատարվել են հանրային տարածքում, ինչպես նաև՝ սեփականատիրոջ կողմից՝ իրեն պատկանող տարածքում³: Այս վերջին պնդման հետ դժվար է անվերապահորեն համաձայնվել. նման կոշտ տրամաբանությամբ շարժվելու դեպքում կստացվի, որ թույլատրելի ապացույց է նաև օրինակ հանրային սննդի օբյեկտի սեփականատիրոջ կողմից այդ նույն օբյեկտի զուգարանում տեղադրված գաղտնի տեսանկարահանող սարքից ստացված տեսագրությունը: Մինչդեռ նման մոտեցումը կարծում ենք, որ արդարացված չէ:

Ի տարբերություն ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքը (47-րդ հոդվածի 2-րդ մաս) սահմանում է, որ եթե անձի ձայնագրումը կամ տեսագրումն իրականացվել են առանց այդ անձի համաձայնության կամ գիտության, ապացույցը թույլատրելի է միայն այն դեպքում, **երբ օրենքը թույլատրում է** տվյալ լուսանկարումը, ձայնագրումը կամ տեսագրումը առանց անձի համաձայնության:

Սակայն հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ ՀՀ Սահմանադրությունը քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց համար որդեգրել է «թույլատրված է այն ամենն, ինչ արգելված չէ» սկզբունքը, ինչպես նաև այն հանգամանքը, որ **որևէ օրենք որևէ վայրի կամ իրավիճակի համար ուղղակիորեն չի սահմանում «առանց անձի համաձայնության ձայնագրման և տեսագրման իրավունք»** (թերևս բացառություն է հանդիսանում դատական նիստի ձայնագրումը, որը կարող է կատարվել առանց թույլտվություն հարցնելու), **կարծում**

¹ *Боннер А.Т. նշված աշխատ., էջ 364:*

² *Боннер А. Т. նշված աշխատ., էջ 361:*

³ *Ջոհրաբյան Ա. Գ. Ապացուցման միջոցների հիմնահարցերը Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարությունում // Երավ. գիտ. թեկնածուի գիտ. աստ. հայցման ատեն., Եր., 2013, էջ 113:*

ենք, որ այս հարցում առավել խելամիտ է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծով առաջարկվող լուծումը, այն է՝ եթե անձի ձայնագրումը կամ տեսագրումն իրականացվել են առանց այդ անձի համաձայնության կամ իմացության, ապա ապացույցը թույլատրելի է միայն այն դեպքում, եթե օրենքը դա չի արգելում:

Անփոփելիով ասվածը՝ եզրահանգում ենք, որ.

- Որևէ օրենք կամ իրավական ակտ չի սահմանում «գաղտնի» ձայնագրությունները/տեսագրությունները քաղաքացիական դատավարությունում որպես ապացույց օգտագործելու ընդհանրական արգելք:

- «Գաղտնի» ձայնագրությունները/տեսագրությունները քաղաքացիական դատավարությունում որպես ապացույց օգտագործելու մասնավոր արգելք կարելի է դիտարկել այն դեպքը, երբ օրենքը սահմանում է այն միակ թույլատրելի ապացույցը, որով կարելի է հաստատել այս կամ այն փաստը, և այդ միակ թույլատրելի ապացույցը ձայնագրությունը/տեսագրությունը (իրեղեն ապացույցը) չէ:

- «Գաղտնի» ձայնագրության կամ տեսագրության կատարումն ինքնին չի հանդիսանում օրենքի խախտում:

- «Գաղտնի» ձայնագրությունը/տեսագրությունը հանդիսանում է Օրենսգրքով նախատեսված ապացուցման միջոց:

- «Գաղտնի» ձայնագրություն/տեսագրություն կատարելը չի խախտում ձայնագրված/տեսագրված անձի հիմնական իրավունքները կամ դրանցից որևէ մեկը, եթե այն չի նվաստացնում անձի արժանապատվությունը, չի վերաբերում անձի մասնավոր և ընտանեկան կյանքին, չի խախտում անձի բնակարանի անձեռնմխելիությունը, հաղորդակցության գաղտնիության իրավունքը կամ անձնական տվյալների պաշտպանության իրավունքը:

- «Գաղտնի» ձայնագրություն/տեսագրություն կատարելն ինքնին չի խաթարում ձայնագրված/տեսագրված անձի՝ արդար դատաքննության իրավունքը:

Պետք է նշել, որ վերը նշված բոլոր դատողությունները վերաբերում են «գաղտնի» տեսագրությունը /ձայնագրությունը **բացառապես**

քաղաքացիական դատավարությունում որպես ապացույց օգտագործելու դեպքերին և չեն վերաբերում քրեական ու վարչական դատավարություններին:

ВОПРОСЫ ДОПУСТИМОСТИ АУДИО – И ВИДЕОЗАПИСЕЙ, ПРОИЗВЕДЕННЫХ БЕЗ ВЕДОМА И СОГЛАСИЯ ЗАПИСАНОГО ЛИЦА, В ГРАЖДАНСКОМ ПРОЦЕССЕ

Ваагн Григорян

*Ассистент кафедры гражданского процесса ЕГУ,
кандидат юридических наук*

В данной статье автор обсуждает проблемные вопросы, связанные с допустимостью одних из самых проблематичных типов доказательств - аудио – и видеозаписей, произведенных без ведома и согласия записаного лица.

В настоящее время в практике возникли многочисленные споры по поводу того вопроса, может ли аудио – или видеозапись считать допустимым доказательством, если запись была сделана секретно (без ведома и согласия личности, который был записан). Для того, чтобы найти ответ на этот вопрос, в статье автором обсуждаются следующие вопросы: 1) Устанавливает ли законодательство РА общий запрет на использование таких аудио – и видеозаписей в качестве доказательств в гражданском процессе? 2) Устанавливает ли законодательство РА запрет на использование таких аудио и видеозаписей в определенных ситуациях в качестве доказательств в гражданском процессе? 3) Является ли произведение такой аудио –или видеозаписи нарушением закона? 4) Является ли такая аудио –или видеозапись способом доказывания, установленным ГПК? 5) Нарушает ли произведение такой аудио – или видеозаписи основные права человека? 6) Нарушает ли произведение такой аудио – или видеозаписи право на справедливое судебное разбирательство?

ISSUES OF ADMISSIBILITY OF SECRET AUDIO AND VIDEO RECORDINGS IN CIVIL PROCEDURE

Vahagn Grigoryan

Assistant Professor of the YSU Chair of Civil Procedure,

Candidate of Legal Sciences

In this article the author discusses the problem issues associated with the admissibility of some of the most problematic types of evidence - secret audio and video recordings.

Currently, in practice there are numerous disputes over the issue of whether audio or video recordings can be considered admissible evidence if the recording was made secretly (without knowledge and consent of the individual, which was recorded). To find the answer to this question, the following questions are discussed in the article: 1) Does the legislation of the RA establish a general prohibition on the use of secret audio and video recordings as evidence in civil proceedings? 2) Does the legislation of the RA establish prohibitions in certain situations on the use of secret audio and video recordings as evidence in civil procedure? 3) Does making secret audio and video recordings violate the law? 4) Are secret audio and video recordings considered as methods of proof by the CPC? 5) Does making secret audio and video recordings violate the basic human rights of the individual? 6) Does making secret audio and video recordings violate the right to a fair trial of the individual?

Բանալի բառեր` գաղտնի տեսագրություն, գաղտնի ձայնագրություն, ապացույցների թույլատրելիություն, անձնական և ընտանեկան կյանք, հաղորդակցության գաղտնիության իրավունք, անձնական տվյալներ, ապացույցի օգտագործման արգելք, իրեղեն ապացույց:

Ключевые слова - секретная видеозапись, секретная аудиозапись, допустимость доказательств, частная и семейная жизнь, право на неприкосновенность общения, личные данные, запрет на использование доказательства, вещественное доказательство

Keywords - secret video recording, secret audio recording, admissibility of evidence, private and family life, the right to privacy of communication, personal information, prohibition on the use of evidence, material evidence